

**АРХІТЕКТУРА ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ М. ОДЕСИ КІНЦЯ ХІХ-
ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ****Черненко А. А.,**

ugolneba16@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3378-0790

Кравцов Д. С.,

док.філ.,

kravtsov.abs@odaba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-1060-4276

Тертичний А. А.,

к.т.н.,

af.feihu89@odaba.edu.ua, ORCID: 0000-0001-7227-7445

Черненко П. А.,

студентка,

polinachernenko.2@gmail.com

Одеська державна академія будівництва та архітектури

Анотація. В статті розглядаються основні питання, пов'язані з проблемою дослідження та розуміння причин глобальних змін в промисловій, культурній, економічній та гуманітарній сферах. Автори проаналізували тематичну спадщину, дослідили наукові та фактичні джерела о подіях, що відбувалися у світовій історії протягом 19 століття. Стаття має виключно інформаційний характер. Автори показують зв'язок різних факторів, які у сукупності стали причиною стрімкого ривку у розвитку цивілізації в цілому та в житті окремо взятого регіону, в житті міста Одеса.

Детально розглядаються зміни, що відбулися в Одесі в проміжку між двома світовими війнами, починаючи з другої половини 19 століття і закінчуючи 1914 роком. У фокусі цієї статті спортивні будівлі та споруди, їхнє виникнення та формування їхньої архітектури. Вперше в одній статті були зібрані описи абсолютно нових видів споруд для проведення спортивного дозвілля. Виникли понад 100 років тому ці будівлі на багато років визначили стилістику спортивної архітектури, стали своєрідним фундаментом для подальших розробок у цій галузі.

Ключові слова: архітектура, архітектура Одеси, велотрек, ролердром, іподром, спорт.

Вступ. Ще наприкінці 18 століття в Європі з'явилися перші паростки технічної революції. А вже з другої половини 19 століття зміни в промисловій, економічній та гуманітарній сферах розквітли бурхливим садом і стали приносити масштабні зміни по всій земній кулі. Минув період так званих наполеонівських війн, а разом із ним закінчилася чергова ера класицизму. Короткі періоди між глобальними війнами завжди характеризуються злетами в різних сферах життєдіяльності людства. Так на зміну героїчному стилю приходять романтизм. Люди, немов тварини в пустелі в короткий період дощів, поспішають надолужити й поповнити життєві сили та накопичити енергетичний потенціал. Разом з тим періоди воєн вимагають від учасників максимальної віддачі сил на будь-якому терені. І все що придумано, винайдено в горнилах війни є поштовхом для розвитку в мирному житті. Чи варте це ціни жертв? Ні. Але мабуть такий алгоритм існування людської цивілізації. «Krieg, Handel und Piraterie, Dreieinig sind sie, nicht zu trennen» «Війна,

торгівля і піратство - три види сутності однієї», - казав Йоганн Вольфганг Гете вустах Фауста [1]. Далі вже у 20 столітті ми двічі змогли переконалися в бездоганній роботі цієї формули. Але що ж відбувалося між першими трьома великими світовими війнами, наполеонівськими, так званою Кримською та Першою світовою?

Основний матеріал і результати. У середині XIX ст. Англія була найбагатшою державою світу і посідала перше місце у світовій торгівлі. Колоніальна політика, спрямована на нещадну експлуатацію людських і природних ресурсів держав-сателітів, а також індустріальне заміщення людської праці в метрополії принесли свої плоди. На всіх ринках світу дешеві порівняно з виробами інших держав товари з Англії мали великий попит. Вони буквально заповнили ринки Європи, Азії та Америки, успішно витісняючи продукцію інших країн, оскільки їхня технічна перевага була очевидною. Виставки промислових виробів проводилися тут з 1756 р., але вони поки що не були не тільки всесвітніми, а й міжнародними [2].

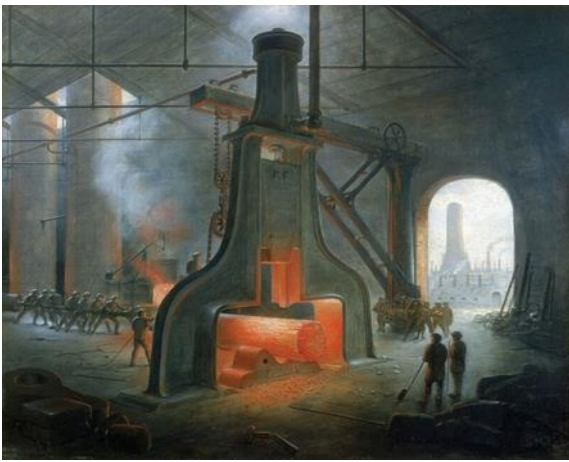

Рис. 1. Паровий молот Несміта, один із найбільших винаходів (1842 рік) – ліворуч; Інститут машинобудування Борсіга в Берліні (1900 рік). Худ. Карл Едуард Бірманн – праворуч

Перша Всесвітня виставка відкрилася майже через 100 років - у 1851 р. у Лондоні, коли стали очевидними необхідність розширення ринку і пошук нових потенційних споживачів продукції стрімко зростаючої промисловості. Торжество нової техніки називалося «Велика виставка виробів промисловості всіх націй 1851 р.». Ця виставка стала одним із чинників, що сприяли процвітанню промисловості Англії, яку її сучасники називали всесвітнім конгресом продуктів і виробників. Виставка стала тригером для всіх основних гравців на арені світової цивілізації. Слідом за Британською імперією, потягнулася одвічна суперниця Французька, а далі Австрійська, Російська, Османська. Намагалися не відставати від них і юні Сполучені штати з Японією [3]. У 1855 р. було проведено Всесвітню виставку праць промисловості, сільського господарства та образотворчих мистецтв, що стала другою за рахунком всесвітньою виставкою і першою проведеною в Парижі. Павільйони 34 країн займали територію в 16 га. Підраховано, що виставку відвідало понад 5 мільйонів осіб.

Всесвітня виставка 1873 року (нім. *Weltausstellung 1873*) проходила з 1 травня по 2 листопада 1873 року у Відні. П'ята за рахунком і перша з Всесвітніх виставок, що проводилися за межами Англії та Франції. Ідеї про проведення промислової виставки в Австрії для просування бізнесу, поліпшення торгівельних зв'язків, виходу на нові ринки висловлювалися з 1857 року. Постанова імператора про проведення Всесвітньої виставки вийшла в 1866-1868 роках, але не реалізувалася у зв'язку з воєнними діями 1866 року і запланованою Всесвітньою виставкою 1867 року в Парижі. Після економічного буму і виставки 1867 року обговорення постанови відновилося.

До кінця 19 століття, за неповні 50 років, було проведено понад десяток всесвітніх торговельних виставок, що не могло не призвести до різкого стрибка в економіці,

промисловості, будівництва, архітектурі та в мистецтві загалом. Однак окрім цих якісних змін відбулися кардинальні зміни і в соціальній сфері.

Рис.2. Кришталевий палац для всесвітньої виставки 1851 року арх. Джозеф Пакстон

По країнах Європи та Північної Америки відбулися демократичні зміни. Селяни та раби стали отримувати більше свободи, свободи вибору. У США прогрімала громадянська війна (1861-1865 р.р.), у європейських імперіях було застосовано так звані викупні операції, що давали селянам як свободу, права, так і ділянки землі у своїх поміщиків. Так, в Англії викуп прав копігольдерами в середині XIX століття відбувався без фінансової допомоги держави, але на основі ухвалених законів (з 1851 року викуп був примусовим), а викуп землі селянами в південно-німецьких державах у XIX столітті на підставі державних постанов (нім. *Ablösungs Gezetze, Ablösungs Ordnung*) уже з фінансовою допомогою держав. В Австро-Угорщині, до складу якої входили західні області України, селяни отримали свободу 1848 року, а селяни Російської імперії отримали таке право 1861 року. Потрібно зазначити, що за 10-ю ревізією в Росії 1858 року налічувалося 65 губерній і областей. З них у 9 губерніях і областях кріпаків не було, а саме: у трьох остзейських губерніях (Естляндська, Ліфляндська і Курляндська, - тобто сучасна Прибалтика), землі Чорноморського війська, Приморської Східного Сибіру області, Семіпалатинської області та Облaсті Сибірських Киргизів, а також у Дербентській та Еріванській губерніях. У чотирьох губерніях і областях (Архангельській, Шемахінській, Забайкальській і Якутській) практично не було кріпаків, були лише незначна кількість (кілька десятків) дворових людей (слуг), тому ці губернії та області також можна виключити із загального списку з кріпаком населенням [4].

Для нас безумовно важливим є те, що на території сучасної Одеської області ніколи не було кріпосного права. Загалом реформи 19 століття були для Європи, мабуть, найважливішими з реформ за всю нову історію. Вони послужили юридичною межею між двома найбільшими епохами європейської історії - феодалізму і капіталізму.

Отже, промислова революція, селянські реформи, перехід до капіталізму - перші три чинники, що призвели до стрімкого зростання міст. Четвертим же основоположним моментом була паспортна реформа. До середини 19 століття виїзд за кордон був пов'язаний з безліччю обмежень і правил. Хоча ще в другій половині XVIII століття з'явився закордонний туризм у сучасному нам розумінні. У цей період громадяни (щоправда, поки що тільки найбагатші) почали їздити за кордон не на навчання, не у справах і не для паломництва, а на відпочинок. Однак користувалися такою можливістю одиниці.

У 1861 році було скасовано багато перепон, зокрема й обов'язкову публікацію в газетах оголошень про від'їзд. Було знижено мито за закордонний паспорт. Кількість тих, хто виїжджає, звісно, одразу ж збільшилася: 1867 року в одному тільки Петербурзі понад 5000 осіб отримали паспорти для виїзду за кордон.

У закордонні поїздки нарешті вирушають найширші верстви населення. Від молодих купців, які ще в 1890-х починають активно відвідувати Всесвітні виставки, паралельно гуляючи і кидаючись грошима (значне поповнення бюджету поміщиків якраз і становили

кошти, отримані під час селянського викупу) направо й наліво, до найнебагатших, адже завдяки транспортній доступності подорожі за кордон різко подешевшали.

Світ ставав тіснішим і доступнішим. А міське населення стрімко збільшувалося. Великі міста, а Одеса була 4 містом імперії, наклав будівельний бум. Класичні двоповерхівки Одеси першої половини 19 століття стрімко заміщалися 4-5 поверховими будинками, більшість з яких були прибутковими. Мабуть, усі найвідоміші будівлі Одеси були зведені в період з 1860 до 1914 років. Цікавою є динаміка демографічного зростання. Згідно з офіційними переписами населення міста у 1820-х становило близько 50 тисяч жителів, а вже у 1873 - 194 000, і до кінця століття понад 400 тисяч городян [5]. Такою ситуацією не могли не скористатися заповзятливі одеські купці всіх мастей і достатку. Прибуткові будинки росли як гриби. Один тільки мільйонер і меценат Олександр Руссов в Одесі побудував 11 прибуткових будинків. Але при цьому з'являлися і фабрики, заводи та мануфактури. Розвивався порт. Відкривалися навчальні та лікувальні заклади. Життя в місті кипіло. Це був дійсно третій Рим. І точно так само, як у Стародавньому Римі, городяни після трудового дня вимагали: «panem et circenses» «хліба і видовищ». Влада в обов'язковому порядку мала забезпечити і достаток продуктів, і гідне дозвілля. Інакше до дозвільних жителів «приходили погані думки», що неминуче призводило до заворушень і бунтів.

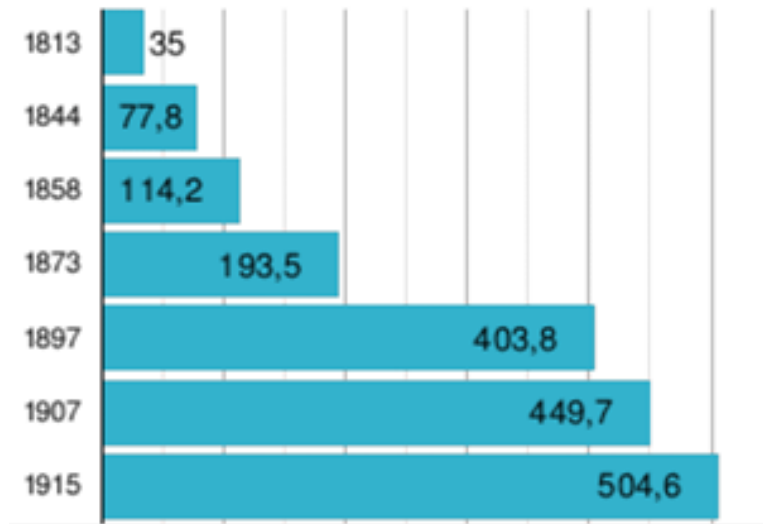

Рис. 3. Динаміка змін кількості населення Одеси

До речі про владу. З 1863 року в Одесі з'явилася виборна Міська Дума. Це була третя виборна дума після Санкт-Петербурга і Москви на території Російської імперії. Обирати в Одесі могли три «курії» або групи громадян: домовласники, купці та міщани. Число гласних визначалося в 75 осіб, по 25 осіб від кожної групи. Хто ж був у першій Одеській думі? Серед гласних були відомі особистості: князь Петро Гагарін, граф Олександр Строганов, чотири міських архітектори: Франц Боффо, Фелікс Гонсіоровський, Франц Моранді та Людвіг Оттон. І, звісно, представники купецтва: Лучичі, Авчинникови, Новікови, Ростовцеви, Папудови, Гарі, Яхненки, Пашкови, Маразлі, Петрококіно, Анатра, Вагнери, Валіх, Вейнштейн, Гаєвський, Дизенгоф, Дубініни, Ковалевський, Котляревські, Пишенини, Санценбахер, Шустови та ін. Проблеми міста були і їхніми проблемами. Так чи інакше, але ці поважні громадяни замислювалися як організувати дозвілля одеситів.

І тут як не можна до речі стали з'являтися відомості про «новинки» з Європи та США. Відвідування промислових виставок не проходили дарма. Розробки у всіх сферах діяльності людини миттєво поширювалися світом. Їх тут же заповзятливі купці впроваджували в життя.

У 1880-ті рр. було винайдено велосипед із ланцюговим приводом заднього колеса. Ось тут і почався велосипедний бум. Через недовгий час у США вже налічувалося 1,5 мільйона власників і активних користувачів цього транспортного засобу [6].

Рубіж XIX-XX ст. - епоха моди на спорт у Європі, США та Росії. Один за одним приходили захоплення футболом, бадмінтоном, веслуванням, лижами, велосипедним спортом, катанням на звичайних і роликівих ковзанах. 1896 року в Греції відбулися I Міжнародні Олімпійські ігри - перші Олімпійські ігри сучасності. У змаганнях взяв участь 241 спортсмен із 14 країн, при цьому жінки не допускалися. Загалом було розіграно 43 комплекти медалей у 9 видах спорту.

А в Одесі рубежу XIX-XX століть можна було зустріти безліч рекламних буклетів, оголошень і фотографій з велосипедами. А ще з такими текстами: «Скейтинг - остання мода у вищому світі. Нинішнього року модною новинкою є катання по паркету на колісних ковзанах, спорт, що давно процвітає закордоном. У нас же вперше лише тепер влаштовано «Скейтинг-Ринг» для цих катань. Більшість наших «mondaines» навчилися цього спорту закордоном і дуже граціозно і майстерно ковзають на цих своєрідних ковзанах».

Рис. 4. «Одесские новости», реклама велосипедів (1913 рік)

Рис.5. Фотографія – «Перші одеські велосипедисти»

Іншими словами, у другій половині 19 століття в Одесі виникли всі умови для розвитку дозвіллевих об'єктів різної спрямованості. У цій статті буде наведено приклади перших в Одесі спортивних закладів. Що ж «спортивного» було побудовано в Одесі до цього? Нічого. Усі спортивні заходи зводилися до камерних занять у приватних клубах. Це для багатого стану, а для бідняків існували ярмарки з балаганами. Що ж було побудовано в період між Кримською війною і Першою світовою?

Велотрек. Вважається, що велосипед в Одесі з'явився 1870 року. Саме цим роком датують перші змагання, які провів «хтось Балі». Незабаром в Одесі виникло неофіційне об'єднання любителів велосипеда як виду спорту, яке 1892 року оформилося в Одеське товариство велосипедистів-аматорів, на піку популярності воно об'єднувало близько 400 осіб. Але неформальне об'єднання існувало і раніше. У книзі «Велосипед. Самокат. Теорія і практика» (1891) вже згадуються “засновані нещодавно Київське та Одеське велосипедні товариства”, на той час товариства були в Санкт-Петербурзі, Москві, Варшаві та Лодзі [7].

Наступного року на території нинішнього парку імені Т.Г. Шевченка в Одесі організовують велотрек. Тоді ця територія називалася Михайлівською площею (не плутати з однойменною площею на Молдаванці). Для зручності велосипедистів трек мав асфальтовану доріжку завдовжки 350 метрів і завширшки п'ять метрів. По кутах були влаштовані віражі висотою 1,7 м. У зимовий час спортсмени тренувалися в критому рингу на вулиці Садовій.

А що ж таке **Ролердром?** Роликові ковзани, або «ролики» по простому, з'явилися як заміна льодових ковзанів у теплу пору року і для катання в приміщеннях. Уперше роликові ковзани почали використовувати в Північній Європі та Скандинавії, де льодові ковзани були популярним засобом пересування замерзлими річками та каналами. У теплішу пору року місцеві жителі освоювали найпростіші моделі роликових ковзанів: черевики з дерев'яними катками. Їхня конструкція повторювала льодові ковзани: колеса ставили в один ряд - такий

дизайн отримав назву «інлайн», що означає «в лінію», а кількість коліс варіювалася. Перша історична згадка про роликові ковзани припадає на 1743 рік: їх використовували в Лондоні в театральній постановці для імітації льодових ковзанів [8]. Однак перший патент на ролики був отриманий тільки 1819 року в Парижі месьє Петітбледом, його винаходом були інлайн ролики з трьома колесам.

Рис. 6. Одеський циклодром, Михайлівська площа біля Олександрівського парку.

Тривалий час залишалися долею ексцентричних одинаків або використовувалися тільки в особливих випадках, насамперед, у театрі. Масову популярність роликам приніс Джеймс Плімптон, винайшовши в 1863 році абсолютно новий тип роликів - квади, що фактично поклато початок сучасному ролерспорту. Відмовившись від копіювання льодових ковзанів та інлайн-дизайну своїх попередників, Плімптон встановив колеса попарно, два спереду, два ззаду. Ролики стали набагато стійкішими, отже, простішими у використанні. Для маневреності колеса були встановлені на підвіску з гумовими амортизаторами, вона могла обертатися і нахилитися в бік повороту, і ролер міг повертати просто, нахилившись у потрібний бік.

Підкріплені технічними новинками, квади стрімко набирали популярності. Вони стали справді масовою і доступною розвагою. З'являються нові види катання, такі як ролер-хокей - його назвали ролер-поло - і танці. На квадах катаються вулицями, танцюють, змагаються; організуються національні асоціації та з'являються професійні інструктори. Перший офіційний хокейний матч на роликах відбувся 1878 року. Американська національна ліга ролер-поло була заснована 1882 року. Новий ролердром Колізей у Чикаго 1902 року зібрав понад 7000 людей у вечір відкриття. У Росії теж були ролердроми або «скетинг-ринги». О.І. Купрін пише у своєму оповіданні 1910 року: «Їдемо на скетинг-ринг. Круглий, гладкий, як лід, манеж, а в місцях для глядачів - прірва публіки, і, що найприкріше, половина з них - наші добрі знайомі, з багатьма з яких я маю солідні ділові зв'язки. На манежі молоді люди обох статей бігають і крутяться, як божевільні, на ковзанах із коліщатками. Гуркіт невиразимий!» На ролики звертає увагу індустрія кіно. Чарлі Чаплін більш ніж пристойно володів роликами і 1916 року виходить його фільм *The Rink* (Ролердром), де основна дія відбувалася на ролердромі.

Усі великі міста того часу поспішали урізноманітнити дозвілля своїх громадян модною новинкою. А. А. Анатра 5.07.1910 (ст. ст.) подав прохання з проектом на спорудження Скетинг-Рингу на розі Грецької вулиці і Колодязного пров., 48 з висновком міського архітектора Ф. П. Нестурха. Прохання розглянули того ж дня з винесенням резолюції: проект схвалити і представити пану Градоначальнику. «17 лютого в приміщенні скетинг-рингу на вул. Грецькій правлінням товариства заступництва тварин влаштовується костюмований вечір із концертним відділенням», - писала газета «Одесские новости» № 8335 від 4.02.1911».

Рис. 7. Спортинг-Палас на Кам'яноостровському проспекті, Санкт-Петербург

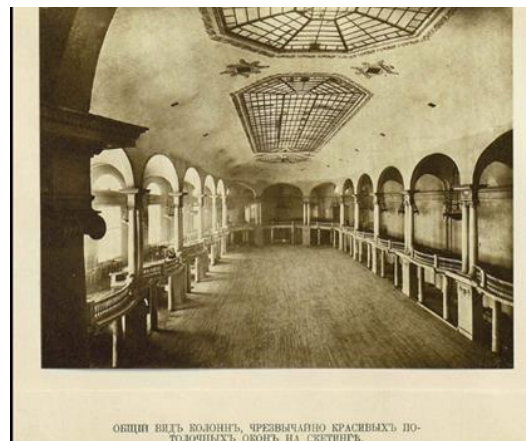

Рис.8. Інтер'єр Спортинг-Паласу. Місткість 8000 осіб

Рис. 9. Роллердром на вул. Греческій в м. Одеса

Новий театр в Одесі. Незабаром буде розпочато перебудову «скетинг-ринку», що знаходиться на розі Грецької вулиці і Колодязного провулка. Колишній власник цього місця пан Анатра припускав будувати тут театр негайно ж після того, як згорів Російський театр. Однак, згодом пан Анатра відмовився від свого наміру і увійшов в угоду з паном Шацом. З огляду на цю угоду пан Шац побудував «скетинг-ринк», який через 12 років мав перейти у власність пана Анатра. Днями між панамі Анатра і Шацом відбулася нова угода, за якою останній придбав у першого землю, де містився скетинг, за 115 тисяч і вирішив розпочати перебудову його на театр. І. Шац уже подав прохання пану градоначальнику, вказуючи, що бажає перебудувати «скетинг» на трьох-ярусний театр. Днями технічний нагляд міської управи має оглянути будівлю і плани споруди. Новий театр розраховується на 1500 місць. Головна увага в ньому буде приділена оперетці, а у вільний час даватимуться різні кабаре«, «мініатюри» та інше», - писали «Одесские новости» в 1911 р. [9].

Іподром. Наприкінці 1880-х років із клопотанням до керівництва міста вийшло Товариство заохочення кіннозаводства, створене незадовго до цього в Одесі. Його офіс розташувався на Сабанєсовому мосту, 3. Суть прохання полягала в тому, щоб місто виділило 50 десятин землі (понад 50 гектарів) для проведення змагань із використанням коней.

Місце для іподрому вибрали вельми дивне - скакове поле між новим єврейським кладовищем, притулком для малолітніх злочинців і табірним полем. Цю землю міська влада не могла «пустити в діло», оскільки на відстані двохсот метрів від цвинтаря не можна було будувати житло, тому й передали під іподром. До того ж, на скаковому полі добре збереглися бігове коло, трибуни та стайні, які 1882 року власним коштом обладнав багатий і меценат П. Раллі. 1890 року за проектом архітектора Юрія Дмитренка було збудовано трибуни і стайні, а за кілька років прибудували ще два балкони. Центральною спорудою нововідкритого іподрому був «павільйон скачок» - будівля оригінальної конструкції з

майданчиком для оркестру, відкритими ложами і трибунами для глядачів. Високий шпиль, легкі навіси, тонкі колони, тенти й арки надавали павільйону «легкості» [10].

Рис. 10. Павільйон скачок на одеському іподромі. Архітектор Ю. М. Дмитренко

З Одеського іподрому 13 жовтня 1909 року на повітряній кулі злетіли льотчик Сергій Уточкін і письменник Олександр Купрін. У 1910 році звідси багато глядачів спостерігали за першим у Росії публічним польотом аероплана, який пілотував Михайло Єфімов.

Через місяць після того польоту з майданчика іподрому знову злетів Сергій Уточкін, цього разу - на аероплані. А в листопаді іподром ледь не став місцем трагедії. З його поля стартував аероплан, на якому летіли Олександр Купрін і його друг - борець Іван Заїкін. Останній пілотував машину. У повітрі в аероплані виникли поломки і той звалився на землю. Від нього майже нічого не залишилося. Лише майстерність і витримка І. Заїкіна дозволили уникнути загибелі його та Купріна. Того дня серед глядачів на іподромі був тринадцятирічний Валентин Катаєв, майбутній знаменитий письменник.

На іподромі, крім змагань з кінного спорту, проводили мотоциклетні та велогонки перегони. Про велосипед в Одесі теж можна окремо сказати кілька слів.

Висновки. Виниклі понад 100 років тому абсолютно нові типи будівель для спортивного дозвілля на багато років визначили стилістику спортивної архітектури, стали своєрідним фундаментом для подальших розробок у цій галузі. Вивчаючи першоджерела, легше зрозуміти логіку архітектурних рішень, їхню правдивість і безумовно виправдану функціональність. Під час проектування взагалі, і спортивних споруд зокрема, необхідно розуміти, які саме чинники ніби притягують архітектурні рішення. Так у статті розповідається про те, як у європейську цивілізацію прийшла необхідність у створенні нових дозвіллевих, розважальних і, звісно, спортивних будівель і споруд.

Одна з найважливіших якостей архітектора - вміння поставити себе в роль користувача. Проектуючи, щоразу «проводьте» себе через уявну будівлю. Слід пам'ятати, що мірилом будь-якої архітектури є людина. Стародавні греки називали архітектуру «третьою шкірою». Усі розміри і пропорції були підпорядковані людині, в гармонії з її природою і навколишньою природою. Людина ж народжує і нові бажання, потреби. Завдання архітектора знайти правильне, цікаве і красиве рішення для будь-яких викликів суспільства.

Література

[1] Шалагінов Б. Б. «Фауст» Й. В. Гете: містерія, міф, утопія: до проблеми духовної сутності людини в німецькій літературі на рубежі 18—19 ст. : монографія. Київ: Вежа, 2002.

[2] Finding and Pelle, Encyclopedia of World's Fairs and Expositions, ISBN 978-0-7864-3416-9 p. 415.

[3] Rudolph, Richard F. (1975). "The Pattern of Austrian Industrial Growth from the Eighteenth to the Early Twentieth Century". *Austrian History Yearbook*. 11. Cambridge University Press: 3–25. doi:10.1017/S0067237800015216. S2CID

[4] Miller, David B. (1 January 1984). "Review of Slavery in Russia, 1450-1725". *Speculum*. 59 (3): 653–655. doi:10.2307/2846321. JSTOR

[5] Результати одноденного перепису м. Одеси 1 грудня 1892: до століття міста / Стат. бюро при Одесі. гір. Управі; А. С. Боріневич (ред.). - Одеса: Вид. Одеського міського громадського управління, 1894 р.

[6] Історія розвитку велоспорту на Житомирщині : монографія / О. С. Кухарський, Г. П. Грибан. – Житомир : Рута, 2016. – 452 с. – ISBN 617-581-271-6

[7] Łódź // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. – Warszawa : Druk «Wieku», 1884.

[8] Valderrabano, Victor; Easley, Mark E., eds. (21 February 2017). *Foot and ankle sports orthopaedics*. Cham, Switzerland: Springer. doi:10.1007/978-3-319-15735-1. ISBN 978-3-319-15734-4. OCLC 972330993 Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – ISBN 0-521-44476-4 OCLC 32510827

[9] Ф. О. Самойлов. «Одесские новости» // *Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2010. Т. 7 : Мл – О. – С. 533. – ISBN 978-966-00-1061-1*

[10] Тимофієнко В. Г. Зодчі України кінця XVIII – початку XX століть: Біографічний довідник. Київ: НДІТІАМ, 1999. 477 с

References

[1] Goethe's Faust: Mystery, Myth, Utopia: To the Problem of the Spiritual Essence of Man in German Literature at the Turn of the 18th and 19th Centuries: A Monograph - Kyiv: Vezha, 2002.

[2] Finding and Pelle, *Encyclopedia of World's Fairs and Expositions*, ISBN 978-0-7864-3416-9 p. 415

[3] Rudolph, Richard F. (1975). "The Pattern of Austrian Industrial Growth from the Eighteenth to the Early Twentieth Century". *Austrian History Yearbook*. 11. Cambridge University Press: 3–25. doi:10.1017/S0067237800015216. S2CID

[4] Miller, David B. (1 January 1984). "Review of Slavery in Russia, 1450-1725". *Speculum*. 59 (3): 653–655. doi:10.2307/2846321. JSTOR

[5] The results of the one-day census of Odesa on December 1, 1892: to the centenary of the city / Statistical Bureau at Odesa Mt. Administration; A. S. Borinevich (ed.). - Odesa: Izd. of the Odesa City Public Administration, 1894.

[6] History of the development of cycling in Zhytomyr region: a monograph / O. Kukharskyi, H. Hryban - Zhytomyr: Ruta, 2016. 452 p. - ISBN 617-581-271-6.

[7] Łódź // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. – Warszawa : Druk «Wieku», 1884.

[8] Valderrabano, Victor; Easley, Mark E., eds. (21 February 2017). *Foot and ankle sports orthopaedics*. Cham, Switzerland: Springer. doi:10.1007/978-3-319-15735-1. ISBN 978-3-319-15734-4. OCLC 972330993 Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – ISBN 0-521-44476-4 OCLC 32510827

[9] Samoilov F.O.. "Odessanski Novyny" // *Encyclopedia of the History of Ukraine: in 10 volumes / edited by V. A. Smolii (chairman) and others; Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine - Kyiv: Naukova Dumka, 2010 - Vol. 7: Ml - O. - P. 533. - ISBN 978-966-00-1061-1.*

[10] Tymofiienko V.G. Architects of Ukraine of the late XVIII - early XX centuries: A biographical reference book. - Kyiv: NIITIAM, 1999. - 477 p.

**ARCHITECTURE OF CULTURAL AND SPORTS FACILITIES IN ODESA IN THE LATE
NINETEENTH AND EARLY TWENTIETH CENTURIES**

Chernenko A. A.,

ugolneba16@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3378-0790

Kravtsov D. S.,

PhD in Architecture,

kravtsov.abs@odaba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-1060-4276

Tertychnyi A. A.,

Doctor of Engineering Sci.,

af.feihu89@odaba.edu.ua, ORCID: 0000-0001-7227-7445

Chernenko P. A.,

Student,

polinachernenko.2@gmail.com

Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture

Abstract. The article discusses main issues related to the problem of studying and understanding the causes of global changes in the industrial, cultural, economic and humanitarian spheres. The authors have analyzed the thematic heritage, studied scientific and factual sources about the events that took place in world history during the 19th century. The authors show the connection of various factors that together caused a rapid leap in the development of civilization as a whole and in the life of a particular region, in the life of the city of Odessa. An algorithm was defined, a causation was found, resulting in changes of quality in culture in general and in architecture in particular. The article draws an analogy with the stages of life of society in the past with the possible periods of development in the future. The authors point out the similarity of challenges arising in society and their solutions throughout civilization, concentrating their attention on a small time interval and on a local geographical area. The changes that took place in Odessa between the two world wars, from the second half of the 19th century to 1914, are examined in detail. The focus of this article is on sports buildings and facilities, their origins and the shaping of their architecture. For the first time, descriptions of the entirely new types of sporting leisure facilities have been brought together in one article. Emerged more than 100 years ago, these buildings for many years defined the style of sports architecture, became a kind of foundation for further developments in this area. One of the most important qualities of an architect is the ability to put himself in the role of the user. It must be remembered that the measure of any architecture is a person. All sizes and proportions were subordinated to man, in harmony with his nature and surroundings. Man also gives birth to new desires and needs. The task of the architect is to find the right, interesting and beautiful solution for any society challenges.

Teaching students not to mindlessly copy the architectural heritage, but to master the skill of understanding architecture is the most important task. And the authors brilliantly show the logic of architectural solutions, their truthfulness and certainly justified functionality on vivid examples. It is necessary to understand what factors attract architectural solutions. Thus, the article tells how European civilization came to the need of the new leisure, entertainment and, of course, sports buildings and structures.

Keywords: architecture, architecture of Odessa, bicycle track, rollerdrome, racetrack, sport.